

מעילה יז

משה שווערד

קובץ אור ישראל [נג] עמ' רלא-ג

טעם ע"פ סוד

ה) טעם ע"פ סוד למנהג 'כפרות' מצאנו במחזור ויטרי (סי' שלט) המזמחו לענין כפרת השעיר המשתלח, וז"ל:

מנהג אבותי' תורה היא. וכך היא בפסיקתא ערב יום הכיפורים מביאין תרנגולין, זכרים לזכרים ותרנגולות לנקבות. ונוטל בעל הבית לכל אחד מבני ביתו תרנגול אחד בידו. וקודם שישחטנו יאמר עליו חמשה פסוקים הללו שלשה פעמים... ולאחר שסיים אילו חמשה פסוקים יקח התרנגול ויחזירנו סביב ראשו ואומ' יהי רצון מלפניך אלהים חיים שתזכרנו ותפקדנו לחיים טובים ויהא תרנגול זה תחת זה וחילופו ותמורתו ויצא תרנגול זה למיתה ויכנס זה לחיים טובים ארוכים ותהא שחיטתו כפרתו וכופר נפשו וינצל מכל צרה וצוקה מכל יגון ואנחה וימצא מנוחה ששון ושמחה אמן אמן סלה ועד. ובכל פעם שיאמר אותם הפסוקים יסביב התרנגול סביב ראשו ויאמר זה תחתי וזה תמורתי וחילופי ושלום. וישגרם לעניי העיר, ויהא כפרתו כמו כפרת שעיר המשתלח שהיה מכפר על כל ישר' וכו'.

ועי' בזה בשו"ת מהר"י וייל (סי' קצב) שכתב:

הכפרות, משום דאם נגזר מיתה על האדם כשיבטל הגזירה צריך ליתן למלאך המות כופר, וה"ד פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר, וכתוב צדיק מצרה נחלץ וגו', והיינו איל של יצחק, והיינו סוד הקרבנות וכו', ע"כ.

וכ"כ שם (סי' קצא) בתו"ד:

...היינו דכתיב צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו וכתוב פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר. כיון שיצא המשחית אינו משיב אא"כ צריך לחול על שום דבר והיינו טעמא דעגלה ערופה.

גם לטעם זה, אין ב'כפרות' ענין סגולי שבכוחו לבטל עונש שצריך לבוא על האדם, אלא שתפקיד ה'כפרות' בא אחרי התשובה, לעזור בבטול הגזירה ב'פיוס' לכוחות ההשחתה שנתעוררו בחטאי האדם, וכנ"ל. ובזה מותאמים הדברים למ"ש משמו של המהר"ל (לענין 'פועל דמיוני'), ואין דברים אלו עומדים במקומה של התשובה השלמה אלא הם סניפים לה, וכל א' פועל את שלו אחרי שהתשובה נערכה כתקונה.

ו) ענין זה של 'פיוס' ותחליף כקיום 'חלקי' של הגזירה מצאנו בעוד כמה מקומות.

בגמרא בבא קמא (נ ע"א) איתא:

תנו רבנן מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום שניה אמר להם שלום שלישית אמר להם עלתה אמרו לה מי העלך אמרה להם זכר של רחלים (רש"י: אילו של יצחק) נזדמן לי וזקן אחד (רש"י: אברהם) מנהיגו אמרו לו נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו אמר רבי אחא אף על פי כן מת בנו בצמא שנאמר וסביביו נשערה מאד מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה

ה'פני יהושע' שם כתב לבאר בזה, ובכלל דבריו הזכיר בהקשר זה ענין ה'כפרות':

בגמרא אמרו לה מי העלך אמרה להו זכר של רחלים וזקן אחד מנהיגו ופרש"י איל של אברהם. ויראה שרמזה בזה דודאי נגזר עליה משמים למיתה אלא שהועיל לה תפילתו של רבי חנינא בן דוסא וכיון שנגזר עליה משמים אי אפשר לבטל הגזירה עד שיותן תמורתה איזה אדם אחר כדמצינו בכמה דוכתא בנחל קישון [פסחים ק"ח ע"ב] וכעובדא דר' ביבי בחגיגה [דף ד' ע"ב] ועיקרו מפורש בזהוהר גבי נחשא' שלכך נוהגין העולם ליקח תרנגול בערב יו"כ לכפרה וא"כ נרמז בזה הענין כמו שהיה באיל של יצחק שנקרב תמורתו כן נעשה לה וק"ל.

ובזה נתיישב מה שלא אמרו תיכף לרבי חנינא בן דוסא וכי נביא אתה אלא לאחר שאמרה זכר של רחלים והיינו דעיקר תמיהתם כיון שאמרה שודאי נגזר עליה משמים למיתה אלא שתפלתו גרמה לה על זה אמרו וכי נביא אתה פי' איך בטחת כ"כ בתפילתך ועל זה השיב להם אמרתי דבר שנצטער וכו' על זה תמכתי יתדותי שתועיל תפילתי לבטל הגזירה וק"ל.

ובספר 'בניהו' (שם) כתב שגם דבר זה שורשו בפרשת העקידה, וכדלהלן:

זכר של רחלים נזדמן לי, וזקן אחד מנהיגו. נ"ל בס"ד, רמזו לה מן השמים במראה הזה, שבעבור גמילות חסדים של אביה הגין עליה זכות אברהם אבינו ע"ה שהוא היה הראשון אשר הקים והעמיד עמוד של גמילות חסדים בעולם. ומה שנדמה זכר של רחלים שהוא אילו של יצחק אבינו ע"ה, רמזו לה בזה, כמו שיצחק אבינו היה מזומן לישחט, ואח"כ העלה איל במקומו, והוא ניצול, כן היא היתה מזומנת ליחנק במים, ובא במקומה זכר שהוא אחיה, כי מאותה שעה נכתב גזר דין על אחיה שימות בצמא, וכמ"ש אף על פי כן מת בנו בצמא, והדמיון שוה ממש, כי יצחק אבינו ע"ה בעת העקידה היה מסטרא דנוקבא, ובעת העקידה פרחו נשמתו, ובא לו נפש מסטרא דדכורא ולפי זה הדמיון שוה, יצחק אבינו ע"ה כשהיה מסטרא דנוקבא העלה איל זכר במקומו, והוא ניצול, וכן היא שהיתה נקבה נכנס אחיה שהוא זכר במקומה בגזרה זו, והיא ניצולה. וראתה זקן אחד מנהיגו, רמז לזכות אבינו הזקן הקדוש, דכתיב ביה [בראשית כ"ד א'] ואברהם זקן, שהגין עליה זכות אביה שהיה עוסק בגמילות חסדים, ע"כ.

[ז עוד מצאנו בזה בגמרא מעילה (יז ע"ב) שמסופר שר' שמעון בן יוחאי ור"א בר ר' יוסי היו הולכים לבטל גזירת המלכות. ואמר להם רבי יוסי שהוא היה רוצה לילך במקום ר' אלעזר בנו שהיה ירא שמה יקפיד רשב"י עליו ויענישנו. ואיתא דאפילו הכי ענשיה לר"א שהשיב על שאלה שנשאלה לפני רשב"י והיה כמורה הלכה בפני רבו. "אמר ליה ר' שמעון מעקימת שפתיך אתה ניכר שתלמיד חכם אתה אל יחזור הבן אצל אביו וכו'". וכתבו התוספות "בירושלמי מפרש שאחזתו אסכרא וכשנזכר ר' שמעון על שהתנה [להשיבו אל] אביו חזר ונתפלל עליו ונתרפא, "ע"כ. ועי' במדרש זוטא (איכה פ"א): "...באותה שעה נתן בו עיניו רבי שמעון והיה מטרף למות ונזכר שבועה שנשבע לאביו ונתיישרה דעתו עליו והיו המלחים עוברים בספינה ודרך אחד מהם על צוארו של רבי אליעזר ויצאה אסכרה מפיו."

וכתב החיד"א בפתח עינים: "ואפשר דהטעם דכשנגזרה גזרה אף שנתבטלה צריך לתת תמור' האיש ההוא דנגזר עליו... ולכך נכנסה בגרונו של ספן שימות הספן כמ"ש ואתן אדם תחתיך, "ע"כ.

ועכ"פ גם למהלך הסודי אין הכפרות קסם שמועיל לכפרת חוטא שלא שב ושעומד בדרכו הרעה, והוא רק ענין נתינת כופר לסלק העונש הגנזר על החוטא, ול'הפיס דעתו' של מלאך המות, וכמושנ"ת.